

ГЕНДЕР СТЕРЕОТИПЛАР РУҲИЙ ЗЎРАВОНЛИККА АЙЛАНМАСИН

Аслонова Гулноз Замоновна

НДУ магистранти,
вилоят “Оқила аёллар” ҳаракати аъзоси

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда гендер тенглигини таъминлаш борасида амалга оширилаётган ислохотлар, мавжуд гендер стереотиплари ва уларнинг жамиятга таъсири ёритилган. Хусусан, анъанавий қарашлар асосида шаклланган эркак ва аёл роллари, уларнинг ижобий ва салбий жиҳатлари таҳлил қилинади. Мақолада гендер стереотипларнинг айрим ҳолларда руҳий зўравонликнинг шакли сифатида намоён бўлиши, аёллар ва эркакларнинг шахсий ривожланишига тўсқинлик қилувчи психологик босимлар мисоллар орқали кўрсатиб берилади. Шунингдек, гендер стереотипларни камайтириши ва руҳий зўравонликнинг олдини олиши учун таълим, оила, давлат сиёсати ва оммавий ахборот воситалари орқали амалга оширилиши лозим бўлган чора-тадбирлар баён этилади. Мақола жамиятда гендер тенглигини қарор топтириши, аёллар ва эркаклар учун тенг имкониятлар яратиши ҳамда стереотипларни енгишда комплекс ёндашув зарурлигини асослайди.

Калит сўзлар: гендер тенглиги, гендер стереотиплар, руҳий зўравонлик, психологик босим, аёллар ҳуқуқлари, эркаклар роли, анъанавий қарашлар, таълимда гендер, гендер сиёсати, оила тарбияси, ижтимоий тенглик, аёллар фаоллиги.

Annotation. This article highlights the reforms being implemented in Uzbekistan to ensure gender equality, existing gender stereotypes, and their impact on society. In particular, the roles of men and women, formed on the basis of traditional views, their positive and negative aspects are analyzed. The article illustrates the manifestation of gender stereotypes as a form of psychological violence in some cases, as well as the psychological pressures that hinder the personal development of women and men. It also outlines measures that should be implemented through education, family, public policy, and the media to reduce gender stereotypes and prevent psychological violence. The article substantiates the need for a comprehensive approach to establishing gender equality in society, creating equal opportunities for women and men, and overcoming stereotypes.

Keywords: gender equality, gender stereotypes, psychological violence, psychological pressure, women's rights, the role of men, traditional views, gender in education, gender policy, family upbringing, social equality, women's activity.

Сўнги йилларда мамлакатимизда гендер тенглигига эътибор кучайиб, давлат ва жамият томонидан аёллар фаоллигини оширишга қаратилган қонунлар ва дастурлар жорий қилинмоқда. Масалан:

Аёлларнинг меҳнат бозоридаги иштироки ортиб, улар орасида тадбиркорлик, таълим ва фан соҳаларида фаолият юритаётганлар сони кўпаймоқда.

Олий таълим муассасаларида аёллар улуши анча юқори бўлиб, улар турли соҳаларда мутахассисликка эга бўлишмоқда.

Оилавий муносабатларда тенг ҳуқуқлилиқ тамойиллари кенг тарқалмоқда, яъни эркак ва аёл қарор қабул қилиш жараёнида бир хил даражада иштирок этмоқда.

Бундан ташқари, хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш учун турли давлат дастурлари ишлаб чиқилмоқда, грандлар эълон қилинмоқда.

Ўзбекистонда гендер стереотиплар анъанавий ва замонавий кадриятлар ўртасида шаклланиб, кўпинча миллий урф-одатлар ва диний қарашлар асосида белгилаб келинган.

Ўзбек оилаларида гендер стереотипларга кўра, одатда эркак ва аёл роллари аниқ белгиланган, яъни, эркак – оиланинг бошлиғи, боқувчиси, қарор қабул қилувчи ва ҳимоячи сифатида қўрилса, аёл – уй ишлари, бола тарбияси ва оилавий муҳитни таъминлаш учун масъул ҳисобланади.

Бу анъанавий тизимда эркакнинг асосий вазифаси оила учун молиявий барқарорликни таъминлаш ва ижтимоий ҳаётда фаол бўлиш бўлса, аёллар кўпинча уйда бола тарбияси ва хўжалик ишлари билан банд бўлган.

Гендер стереотиплар – жамиятда аёл ва эркакларнинг роллари ҳақидаги анъанавий қарашлар бўлиб, улар баъзан шахсга нисбатан босим ўтказиши ва руҳий зўравонликка сабаб бўлиши мумкин. Руҳий зўравонлик инсоннинг ҳис-туйғуларини, ўзини тутишини ва шахсий ривожланишини чекловчи ҳар қандай босим ёки назорат шакли ҳисобланади. Агар гендер стереотиплар инсонни ўз истакларига зид равишда ҳаракат қилишга мажбур қилса ёки унинг шахсий эркинлигини чекласа, бу руҳий зўравонликка олиб келиши мумкин.

Замонавий ўзгаришлар кузатилаётган ҳаётимизда гендер стереотипларнинг ижобий тарафлари билан бир қаторда салбий тарафлари мавжудлигига гувоҳ бўламиз.

Ижобий тарафлари:

1. Оилани мустаҳкамлаш ва аёлга ҳурмат.

– Ўзбек маданиятида оналар, бувилар ва хотин-қизларга ҳурмат кучли бўлиб, улар оилада муҳим ўрин тутаяди, бола тарбияси ва оиланинг аҳиллигини таъминлашда асосий шахс сифатида қўрилади.

– Ота-онага ҳурмат ва аёлларнинг оиладаги роли кучли бўлгани учун, улар оилада ҳал қилувчи қарорлар қабул қилишда иштирок этади.

2. Хунармандчилик ва тадбиркорликка йўналтириш.

– Кўплаб ўзбек оилаларида қизларни анъанавий касбларга (тикувчилик, хунармандчилик, ошпазлик, педагогика ва тиббиёт) ўргатишади. Бу уларнинг иқтисодий мустақил бўлишига ёрдам беради.

– Ҳозирги кунда аёл тадбиркорлар сони ошиб, улар ўз хунарларини бизнесга айлантирмоқда.

3. Тарбия ва маънавий қадриятларни сақлаш.

– Аёллар кўпинча оилада маънавият посбони сифатида кўрилади ва болаларни миллий анъаналар асосида тарбиялашда муҳим роль ўйнайди.

– Бу уларнинг жамиятда ҳурматга сазовор бўлишига ва келажак авлоднинг маънавий жиҳатдан етук бўлишига хизмат қилади.

Салбий тарафлари: гендер стереотиплар руҳий зўравонликнинг шакли бўлиши мумкин бўлган ҳолатлар кузатилади:

1. Аёлларнинг имкониятларини чеклаш.

– Қизларни "аёл киши ўқимайди", "кўчага чиқиб ишлаш унинг вазифаси эмас" деган қарашлар билан камситиш.

– Қизларга "сен аёлсан, шунга муносиброқ касб танла" деб, уларни ўз истаган йўналиши бўйича ўқиш ёки ишлашдан тўсиш.

– Аёллардан доимо итоаткор бўлишни талаб қилиш, уларнинг шахсий фикр билдиришига тўсқинлик қилиш.

2. Оилавий босим ва руҳий тазйиқ.

– "Сенинг вазифанг фақат оилага хизмат қилиш" деб, аёлнинг шахсий ҳаёти, хоббилари ёки касбий ривожланишига йўл қўймаслик.

– Турмушга чиқмаган қизларга босим ўтказиш: "Қиз бола бўлиб ёши ўтиб кетди", "Турмушга чиқ, бўлмаса ҳаёт қийин бўлади" каби гаплар билан унинг шахсий танловларига аралашиш.

– йигитларни ҳам "эркак киши йиғламайди", "ҳис-туйғуларини билдирмаслиги керак" деган қарашлар билан уларни ҳиссий чекловга олиш.

3. Ҳиссий ва психологик босим.

– Аёл киши муваффақиятли бўлса, уни "оилага эътибор қаратмаяпти" деб айблаш.

– "Аёл киши раҳбар бўлмаслиги керак", "Аёл жамоат ишларига аралашмаслиги керак" каби фикрлар орқали унинг жамиятдаги фаолиятини чеклаш.

– Аёлнинг ҳаракатларини доимий равишда танқид қилиш: "Нимага бундай кийинасан?", "Қиз бола бундай гапирмайди" каби қарашлар билан унинг ўзини намоён қилиш эркинлигини чеклаш.

4. Қиз ва ўғил болаларга турлича муносабатда бўлиш.

– Қиз болани эркаклардек фаол бўлмасликка ўргатиш: "Қиз бола бўлиб овозингни кўтарма", "Қизлар маслаҳатга аралашмайди" каби тарбиявий ёндашувлар.

– Ўғил болани руҳий босим остида катта қилиш: "Эркак киши ҳамма нарсага дош бериши керак", "Сен эркаксан, заиф бўлма" деган гаплар билан уни ўз ҳис-туйғуларини билдиришдан тийилишга мажбур қилиш.

Гендер стереотипларни тартибга солиш муҳим ва бунинг учун таълим, ҳуқуқий чоралар, оилавий тарбия ва жамоатчилик онгини ўзгартириш каби йўллар муҳим аҳамият касб этади.

*****Таълим орқали онгни ўзгартириш:** бунда мактабгача ёшдан бошлаб гендер тенглигини ўргатиш, дастурларига гендер тенглиги мавзуларини киритиш, ўқитувчи ва тарбиячиларнинг гендер масалалари бўйича хабардорлигини ошириш;

*****Қизларни ва ўғил болаларни тенг имкониятларга эга эканлигига ишонтириш,** уларга касб танлашда эркинлик бериш, қизларни нафақат анъанавий "аёллар касблари" (ўқитувчи, шифокор, тикувчи)га, балки муҳандислик, ҳуқуқшунослик, ИТ, тадбиркорлик, иқтисодиёт ва бизнес каби соҳаларга ҳам йўналтириш билан бир қаторда ўғил болаларни ҳам тарбиячи, ошпаз, дизайнер каби касблардан тиймаслик.

*****Ҳуқуқий чоралар ва давлат сиёсатини такомиллаштириш,** гендер тенглиги бўйича қонунчиликни кучайтириш, хотин-қизларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи қонунларни ишлаб чиқиш ва уларни жорий этиш.

*****Гендер зўравонлигига қарши ҳуқуқий чораларни кучайтириш,** аёлларнинг меҳнат бозоридаги ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, аёллар ва эркаклар учун тенг маош ва тенг меҳнат шароитларини таъминлаш, декрет таътили ва бола парвариши бўйича мажбуриятларни аёлларгина эмас, балки эркаклар ҳам ўз зиммасига олиши учун ҳуқуқий база яратиш.

*****Оилавий тарбияни такомиллаштириш** орқали ота-оналар онгини ўзгартириш чораларини кўриш, ота-оналарга қиз ва ўғил болаларни тенг ҳуқуқли шахслар сифатида тарбиялаш кераклигини тушунтириш, қиз болаларни фақатгина "уй хўжалиги" билан чегаралашдан кўра, уларга мустақил шахс сифатида ривожланиш имкониятини бериш, оилаларда уй ишлари фақат аёл зиммасига тушмаслиги, эркаклар ҳам уй ишларига, бола тарбиясига тенг ҳисса қўшиши, "Аёл киши ишламаслиги керак" деган фикрни ўзгартириш.

*****Жамоатчилик онгини ўзгартириш ва ОАВда тенгликни тарғиб қилиш,** телевизион кўрсатувлар ва фильмларда аёлларни фақат "уй бекаси" сифатида эмас, балки раҳбар, олим, тадбиркор ва ижтимоий фаол шахс сифатида кўрсатиш, кўпчилик кўрадиган реклама ва контентларда гендер тенглигига риоя қилиш, жамоат орасида гендер тенглиги мавзусида

мунозаралар ва форумлар ўтказиш, гендер масалалари бўйича маърифий тадбирлар ташкил қилиш.

Хулоса қилиб айтганда, гендер стереотипларни тартибга солиш, уни рухий зўравонликнинг бир кўринишига айланишини олдини олиш учун жамиятнинг барча қатламлари – таълим муассасалари, давлат идоралари, оилалар ва оммавий ахборот воситалари – биргаликда иш олиб бориши лозим. Бунда асосий эътибор аёл ва эркекларнинг тенг ҳуқуқлилигини тушунтиришга, таълим имкониятларини тенглаштиришга ва ҳуқуқий ҳимояни кучайтиришга қаратилган бўлиши мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Юсупова М., Гендерные стереотипы в мусульманском обществе / М. Юсупова//Мысль.- 2006.- N1.-С.24-29
2. Abele, A. E., Hauke, N., Peters, K., Louvet, E., Szymkow, A., & Duan, Y. (2016). Facets of the fundamental content dimensions: Agency with competence and assertiveness—communion with warmth and morality. *Frontiers in Psychology*, 7. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01810>
3. Aldred, R. (2013). Incompetent or too competent? Negotiating everyday cycling identities in a motor dominated society. *Mobilities*, 8(2), 252–271. <https://doi.org/10.1080/17450101.2012.696342>
4. Algoe, S. B., & Haidt, J. (2009). Witnessing excellence in action: The ‘other-praising’ emotions of elevation, gratitude, and admiration. *The Journal of Positive Psychology*, 4(2), 105–127. <https://doi.org/10.1080/17439760802650519>
5. Balliet, D., Wu, J., & De Dreu, C. K. W. (2014). Ingroup favoritism in cooperation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 140(6), 1556–1581. <https://doi.org/10.1037/a0037>